

Õiguskantsler

Viru Vangla
viruv.info@just.ee

Justiitsministeerium
info@just.ee

SA Ida-Viru Keskhaigla
info@ivkh.ee

Teie nr

Meie 30.08.2024 nr 7-7/240497/2404894

Kontrollkäik Viru Vanglasse

Austatud vangla direktor, justiitsminister ja SA Ida-Viru Keskhaigla juhatuse esimees

Õiguskantsleri üks ülesandeid on regulaarselt kontrollida kinnipidamiskohtade tegevust ja kinnipidamistingimusi (õiguskantsleri seaduse [§ 1 lg 7](#), [§ 27](#); piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni fakultatiivse protokoll [artikkel 3](#)). Selleks korraldab õiguskantsler kontrollkäike, mida tehakse asutusega kokkulepitud ajal, aga ka ette teatamata.

Õiguskantsleri nõunikud kontrollisid Viru Vanglat 14.-15.03.2024, andes sellest vanglale ette teada. Täna vanglat hea koostöö, sujuva asjaajamise ja asjatundlike selgituste eest, mida vanglateenistujad ja töötajad andsid nii kontrollkäigu ajal kui ka selle järel.

Kontrollkäigul pöörati rohkem tähelepanu üksikvangistuses viibivate inimeste, eakate kinnipeetavate ja vahistatute, tugevdatud järelevalve osakonnas viibivate kinnipeetavate ja noorte olukorrale, samuti kokkusaamiste korraldusele. Õiguskantsleri nõunikud vestlesid kinnipeetavate ja vahistatutega, suhtlesid vangla ametnike ja töötajatega, vaatlesid mitmeid vangla toiminguid ning tegid vangla territooriumil ja ruumides ringkäigu. Valikuliselt tutvuti ka dokumentidega. Õiguskantsleri nõunikega oli kontrollkäigul kaasas tervishoiuekspert. Viimati kontrollis õiguskantsler Viru Vanglat [2021. aastal](#).

6. märtsil 2024 Riigikogus vastu võetud [vangistusseaduse \(VangS\) muudatustega](#) lahendati mitmed probleemid, millele õiguskantsler on seni Justiitsministeeriumi ja vanglate tähelepanu juhtinud. Avardati vanglates interneti ja mobiiltelefoni kasutamise võimalusi ning muudeti üksikvangistust puudutavaid sätteid. Väga oluline ja põhimõtteline muudatus tehti vahistatute kinnipidamistingimustes.

Väärrib kiitust, et Viru Vangla on teinud märkimisväärseid pingutusi kokkusaamiste korralduse parandamiseks. Oote- ja kokkusaamisruumid on tehtud lastesõbralikumaks ja mugavamaks. Muudetud on kokkusaamistele tulevate laste ja lähedaste läbiotsimise korda. Ametnikud suhtlevad kinnipeetavaid külastavate laste ja peredega sõbralikult ning toetavad neid.

Õiguskantsleri Kantselei

Kohtu 8, 15193 TALLINN. Tel 693 8404. Faks 693 8401. info@oiguskantsler.ee www.oiguskantsler.ee

Vangla on mõistnud, et üksikvangistusega võib inimesele kaasneda mitmeid kahjulikke mõjusid ning püüab leida keeruliste olukordade lahendamiseks muid viise kui inimese isoleerimine ja kasinates oludes hoidmine. Alternatiive otsitakse ka vahetu sunni rakendamisele.

Noorte suhtes kasutab vangla tihti dünaamilise julgeoleku elemente ning rakendab rohkem taastaval õigusel põhinevaid meetodeid. See on andnud häid tulemusi – rikkumisi ning füüsilisi konflikte on viimasel ajal ette tulnud väga harva.

Vangla püüab avardada kinnipeetavate ja vahistatute õppimisvõimalusi ja lugemisvalikut. Vanglasse muretsetud raadiotelefonid annavad võimaluse suhelda oma lähedastega privaatsetl. Seinamaalingud osakondades on meelt mööda nii ametnikele kui ka kinnipeetavatele, sest aitavad luua pingevabama õhkkonna.

Surmade ärahoidmiseks on kõikide üksuste valvuriruumidesse hangitud AED elustamisseadmed (*automated external defibrillator*) ning valvurid oskavad neid kasutada.

Kuigi ametnikke on vanglas endiselt puudu ja mitme töötaja sõnul tuleb ületundide tegemist tihti ette, kiitsid nad, et töökeskkond on toetav ja kaasav.

Siiski on Viru Vanglas jätkuvalt puudusi, mis ei toeta inimeste ühiskonnaellu naasmist ja mis loovad soodsa olukorra nende väärkohtlemiseks. Õiguskantsler kui väärkohtlemise ennetusasutus peab neile puudustele tähelepanu juhtima.

Õiguskantsler on endiselt arvamusel, et kartseris ei tohiks inimest ka päevasel ajal jätta ilma voodita/voodivarustusega ega piirata tema lugemisvõimalusi. Üksikvangistuses viibija peaks saama vähemalt kaks tundi päevas tähenduslikult suhelda. Tervishoiutöötaja peaks üksikvangistuses viibiva inimese terviseseisundit hindama iga päev. Psüühikahäiretega ja muul moel haavatavatele, ennast vigastavatele või suitsiidse käitumisega inimestele tuleb luua sobivad tingimused. Praegu paigutab vangla sellises olukorras inimesed lukustatud kambritesse, millega kaasneb oht, et inimese vaimse tervise probleemid pigem süvenevad.

Jalutusbokse tuleb muuta ja/või luua jalutusvõimalused õuealal, kus on inimesel võimalik mh suunata pilk kaugusesse ja kogeda värskes õhus viibimise eeliseid (nt looduslikke elemente).

Pikaajalisele kokkusaamisele kehtestatud tasu kokkusaamisi ei soodusta, vaid teeb kokkusaamise õigusest hoopis privileegi, mida kehvemal järjel pered endale lubada ei saa või saavad seda teha harva. Kui kinnipeetavad kohtuvad vanglas oma lähedastega, võiks neile anda võimaluse kanda kohtumise ajal oma riideid. Tuleb püüda jälgida, et kartserikaristuse täitmine ei langeks ajale, mil kinnipeetav peaks saama kokku oma perega, sest kokkusaamise positiivne mõju kinnipeetava taasühiskonnastumisele võib kaaluda üles mõningase viivituse kartserikaristuse täitmisel.

Vanglal tuleks arvestada eakate kinnipeetavate ja vahistatute vajadusi ning muuta nende kinnipidamistingimused vanemaalastele sobivamaks. See võib tähendada nii vangla füüsilise keskkonna kohandamist kui ka eakatele mõeldud tegevuste korraldamist ja nende inimestega suhtlemist. Tähelepanu tuleb pöörata eakate digioskuste arendamisele.

Iga kolme kuu tagant tuleks hinnata, kas tugevdatud järelevalvega üksusesse paigutatud inimesel on vaja selles üksuses olla või tuleks ta mujale üle viia. Selle üksuse kinnipeetavate taotlusi avavanglasse paigutamise kohta tuleks lahendada sisuliselt.

Tuleks jätkata pingutusi, et tugevdatud järelevalvega üksuses viibivad inimesed oleksid rohkem hõivatud, neil peaks olema võimalus liikuda ka väljaspool üksust. Vanglal tuleks kaaluda, kuidas teha hariduse omandamine ja eesti keele õppimine tugevdatud järelevalvega üksuse kinnipeetavatele

paremini kättesaadavaks. Kui koolis käimine ja kontakttunnid ei ole turvariski tõttu võimalikud, võiks kaaluda lubada tundides osalemist videokonverentsi kaudu. Kõigil tugevdatud järelevalvega üksuse kinnipeetavatel võiks aeg-ajalt lubada õuealal.

Justiitsministeeriumil tuleks hinnata, kas kauba kättetoimetamise tasu, mida vangla kaupluse pidaja igale tellimusele lisab, on proportsionaalne ega takista ülemäära ostude tegemist. Vangla peaks koos Justiitsministeeriumiga leidma võimaluse, kuidas teha vangla kauplusest kauba ostmine kinnipeetavatele ja vahistatutele taas kättesaadavamaks.

Kui inimese suhtes kasutatakse vahetut sundi, tuleb see alati üksikasjalikult dokumenteerida. Kehavigastuste fikseerimisel peaks kasutama ka kehamudelit ning vigastustest peaks fotod tegema. See on tähtis inimese väärkohtlemise ennetamise ja tõkestamise seisukohalt. Niisamuti on see oluline riigile, sest võimaldab tõrjuda süüdistusi väärkohtlemises.

Vanglal tuleks muuta kinnipeetavate ja vahistatute saatmisel ohjeldusmeetmete kasutamise ja dokumenteerimise tava. Ohjeldusmeetmete kasutamine peab põhinema konkreetse inimese kohta tehtud riskihinnangul.

Kontrollkäigul osalenud tervishoiuekspert leidis, et arstiabi (sh vaimse tervise teenused) ei olnud kontrollkäigu ajal Viru Vanglas piisavalt kättesaadav, nagu see peaks olema. Täiustada tuleks esmase terviskontrolli protseduuri. Tervishoiutöötajatel tuleks ka vanglas hea seista arsti ja patsiendi usaldussuhte eest ning järgida tervishoiuteenuseid osutades privaatsuse ja konfidentsiaalsuse põhimõtteid.

1. Positiivsed arengud ja tavad

1.1. Vangistusseaduse muudatused

Õiguskantsler on korduvalt öelnud, et vanglas viibivate inimeste digimaailmast isoleerimine suurendab lõhet nende ja ühiskonna vahel (vt nt õiguskantsleri arvamust [nr 9-2/221478/2205452](#)). See võib omakorda ohtu seada vangla ja ühiskonna turvalisuse. Seetõttu on õiguskantsler olnud kindlal arvamusel, et vanglas viibivate inimeste digitaalset mahajäämist tuleb vähendada ja püüda selle tekkimist ära hoida. Vangistusseaduse info- ja kommunikatsioonitehnoloogia kasutamise kohta käivad sätted peaksid teenima tänapäevaseid vangistuse eesmärke – võimaldama kinnipeetavatel omandada ühiskonnas hakkamasaamiseks vajalikke teadmisi ja oskusi (sh toetaksid kinnipeetavate püüdlusi alustada või jätkata pooleliolevat haridusteed vanglas) ning soodustama vanglas viibivate inimeste suhtlemist nende lähedastega.

Justiitsministeerium valmistas 2023. aastal ette kauaoodatud [vangistusseaduse kaasajastamise ja digilahenduste kasutusele võtmise muudatused](#), mis võeti Riigikogus vastu 6. märtsil 2024. Muudatuste tulemusena saavad vanglas viibivad inimesed tutvuda näiteks oma digitoimikuga; nad saavad suhelda vanglaga elektrooniliselt; neile luuakse võimalus kohtuda videosilla teel oma lähedastega ja ka näiteks kaitsjaga. Avavanglas viibivatel kinnipeetavatel ja lühiajalisel väljasõidul olevatel kinnipeetavatel lubatakse teatud tingimustel ja ulatuses kasutada vangla antud mobiiltelefone. Internetti saavad inimesed senisest rohkem kasutada näiteks siis, kui nad õpivad või töötavad.

Vangistusseaduses muudatusi tehes arvestati ka mitmeid teisi õiguskantsleri soovitusi. Näiteks vähendati kartserikaristuse maksimaalset pikkust ning kaotati kokkusaamiste keeld sel ajal, kui inimene kannab kartserikaristust ja viibib vastuvõtuosakonnas. Muudeti ka vahistatute kinnipidamistingimusi. Varem eranditult kõigi vahi all viibivate inimeste üksikvangistuse tingimustes hoidmisest loobuti. See on suur ja väga oluline muudatus.

1.2. Kokkusaamised ja läbiotsimised

Vangla on teinud märkimisväärseid pingutusi oote- ja kokkusaamisruumide lastesõbralikumaks ja mugavamaks muutmisel. Ruumide kujundamisel on pööratud suuremat tähelepanu värvilahendustele; põrandale on paigaldatud kleebiseid ja vaipu, mis juhatavad lastele teed ja kutsuvad mängima; varutud on diivaneid, kott-toole ja muud mööblit; juurde on hangitud mänguasju ja lasteraamatuid; ooteruumi on paigaldatud müügiautomaat, kust saab osta vahepalasid ja jooke. Lisaks juba varem kasutuses olnud kahele toale sisustas vangla veel kaks kokkusaamisruumi, kus lähedased saavad kohtuda lühiajaliselt klaasiga eraldamata.

Vanglas viibivatele vanematele ning nende peredele on loodud võimalus teha ühispile. Koosolemise jäädvustamine toetab kinnipeetavate ühiskonnaellu tagasipöördumist ning on oluline ka nende lastele. **Ühispilete tegemise võimalust tuleks siiski rohkem tutvustada, sest paljud pered ei olnud sellisest võimalusest kuulnud.**

30. mail 2024 tõi [ÜRO Lapse Õiguste Komitee Eesti kohta esitatud aruandes](#) eraldi välja vanglas viibivate laste õigused ja vajadused. Komitee soovitas Eestil tagada vangistatud vanemate lastele külastusõigus ning jätkata reformi laste ja nende vangis olevate vanemate suhtlemise hõlbustamiseks, sealhulgas lastesõbralike kokkusaamisruumide tagamiseks ja lastega tegelevate ametnike koolitamiseks (p 27).

Kokkusaamiste korralduse ja keskkonna parandamisel saab vangla võtta aluseks [Euroopa Nõukogu ministrite komitee juhised CM/Rec\(2018\)5](#), aga ka üleeuroopalise võrgustiku Children of Prisoners Europe hiljutise [veebiküsitluse tulemused](#). Selles uuringus küsiti Euroopas elavatel lastel ja noortel, kuidas nende arvates võiks muuta vangla ruumid lastesõbralikumaks ja külalislahkemaks. Ka Viru Vangla ja Justiitsministeerium aitasid kaasa, et see [küsitlus](#) jõuaks Eesti laste ja peredeni, kelle lähedane on vanglas.

Küsitluses osalenud lapsed pidasid näiteks oluliseks, et nad saaksid veeta oma vanemaga aega ka õues või spordisaalis mängides (vt ka [CM/Rec\(2018\)5](#), art 20). Lapsel võib olla raske näha, kuidas tema vangis olev vanem kokkusaamiselt lahkub, mistõttu soovisid nad, et kokkusaamise lõppedes saaksid nad toast lahkuda enne vanemat (vt ka [CM/Rec\(2018\)5](#), art 24). Lapsed pidasid hirmutavaks kokkusaamistoa trellitatud aknaid ning avaldasid soovi, et toa seintel oleks rohkem pilte (vt ka [CM/Rec\(2018\)5](#), art 20).

Kontrollkäigul jälgisid õiguskantsleri nõunikud ka seda, kuidas võtab vangla vastu pikaajalisele kokkusaamisele tulevaid lapsi ja peresid. Kontrollkäigu ajal saabus kokkusaamistele kaheksa külalist, kellest viis olid naised ja kolm väikelapsed.

Väärrib kiitust, et peresid vastu võtnud teenistujad suhtlesid laste ja peredega pingevabalt, vahetult ja empaatiliselt, andes külastajatele vajadusel selgitusi ka võõrkeeles. See annab alust järeldada, et vangla on pidanud tähtsaks, et laste ja peredega kokkupuutuvatel teenistujatel oleksid selliseks tööks vajalikud isikuomadused ja oskused (vt ka [CM/Rec\(2018\)5](#), art 46-47).

Kokkusaamistele eelnenud protseduurid toimusid rahulikus õhkkonnas ja viivitusteta. Lapsi ei sunnitud läbiotsimisel lahti riietuma (vt ka [CM/Rec\(2018\)5](#), art 23). Ühegi täiskasvanud külalise vastuvõtmisel ei tekkinud vanglal kahtlust, et neil võib kaasas olla keelatud esemeid ja/või aineid, mille tõttu oleks tulnud külastajad ulatuslikult läbi otsida. Seega on vangla muutnud kokkusaajate läbiotsimiste tava ning viinud protseduurid vastavusse justiitsministri määrusega „[Järelevalve korraldus vanglas](#)“. See määrus näeb ette, et läbiotsimisel tuleb austada inimese väärikust ning lähtuda meetme valikul proportsionaalsuse põhimõttest ([§ 31 lg 3¹](#)).

Õiguskantslerile edastatud andmetel käis ajavahemikul 15.09.2023–15.03.2024 Viru Vanglas pikaajalistel ja eraldamata lühiajalistel kokkusaamistel 864 külalist, kellest 257 olid lapsed. Vangla saadetud andmetel leiti sel perioodil kokkusaamisele eelnevate protseduuride käigus külastajate asjade hulgast ühel korral kõrvaklapid, ühel korral sigaretid ja välgumihkel ning kahel korral keelatud aineid. Pärast kokkusaamist vahistatute ja kinnipeetavate juurest keelatud esemeid ega aineid sel perioodil ei leitud.

Seega on põhjust järeldada, et vangla on saanud tõhusalt avastada keelatud aineid ja esemeid ka ilma, et eranditult kõiki külastajaid oleks selleks alasti läbi otsitud nagu see oli varem tavaks.

1.3. Üksikvangistus

Viru Vangla on oluliselt muutnud kartserikaristuse määramise (VangS [§ 63 lg 1 p 4](#)) ning eraldatud lukustatud kambri (VangS [§ 69 lg 2 p 4](#)) ja vastuvõtturežiimi kohaldamise tava (VangS [§ 14 lg 4](#); vrd õiguskantsleri [2021. aastal](#) tehtud tähelepanekutega).

Vastuvõtuosakonnas ei hoita enam inimesi mitmeid kuid, nagu varem võis juhtuda. Analüüsitud juhtudel liikusid inimesed vastuvõtuosakonnast tavaosakondadesse mõne päeva või paari nädala möödudes. Noored kinnipeetavad paigutati pärast saabumist kohe tavaosakonda.

Ka kartserikaristuste pikkust on vähendatud. Neil juhtudel, mida õiguskantsleri nõunikud kontrollisid, pidi inimene kartseris viibima alates mõnest päevast kuni paari nädalani. Eraldatud lukustatud kambrit kohaldatakse nüüd samuti lühiajaliselt. Vaadeldud juhtudel ei hoitud inimest eraldatud lukustatud kambri rohkem kui üks kuu, sageli piirduti nädala või paariga. Varem võidi mõnd inimest hoida eraldatud lukustatud kambri pool aastat või isegi mitu aastat järjest.

Ametnikud on öelnud, et nende tavade muutmine ei ole toonud kaasa märkimisväärselt rohkem rikkumisi, samuti pole see suurendanud ohtu vangla julgeolekule.

Vangla on püüdnud ka vahistatutele pakkuda kambrivälisist tegevust. Analüüsitud juhtudel osalesid pikka aega vahi all viibinud inimesed eesti keele kursusel ja tegid vanglas majandustöid.

See annab alust järeldada, et vangla on möönnud üksikvangistuse tingimustega kaasneda võivat kahjulikku mõju ning on püüdnud otsida keeruliste olukordade lahendamiseks muid viise kui inimeste isoleerimine ja kasinates oludes hoidmine.

1.4. Noored

Vangla on noorte kinnipidamistingimuste ja kohtlemise parandamisel arvestanud mitmeid õiguskantsleri [varem](#) antud soovitusi. Noorte osakondades on tehtud remonti, seintele on lisatud maalingsid, varutud on paremas seisukorras ja noortepärasemat mööblit (nt kott-toole). Kõikidesse kambritesse on plaanis tagasi panna kambrit ja tualettruumi eraldavad uksed. Noored saavad veeta iga päev poolteist tundi värskes õhus. Vangla lõpetas noorteüksuses ligi kümme aastat tavaks olnud rutiinsed läbiotsimised. Endine kord nägi ette, et kõik noored pidid iga päev hommikuse ja õhtuse loenduse ajal tehtud läbiotsimiseks paljastama vähemalt ülakeha.

Vanglaametnikud püüavad noortega tegeledes nendega head kontakti saavutada ning karistuste asemel eelistatakse nende käitumist suunata motiveerivate meetmetega. Noored pidasid väga oluliseks, et neil on võimalik motivatsioonisüsteemi raames käia jõusaalis, kasutada tasuta pikaajalise kokkusaamise ruumi ja teha kodukülastusi. Noored tunnistasid, et saavad osaleda nende igapäevaelu puudutavate otsuste tegemisel (nt avaldada arvamust motivatsioonisüsteemi raames pakutavate soodustuste kohta),

ning hindasid kontakti üksuse ametnikega ja üldist sisekliimat heaks. Inspektor-kontaktisikud suhtlevad ka noorte peredega ning annavad neile iga kuu telefonitsi teada, kuidas noorel vanglas läheb.

Vangla rakendab noortega tegeledes aktiivselt dünaamilise julgeoleku elemente ning pöörab rohkem tähelepanu taastaval õigusel põhinevatele meetoditele. See on andnud häid tulemusi: rikkumisi ning füüsilisi konflikte on viimasel ajal tulnud ette väga harva.

Viru Vangla plaanib rakendada kuni 21-aastaste noorte erikohtlemise mudelit ka kuni 26-aastaste noorte täiskasvanute suhtes. Sellist lähenemist toetavad nii teadusuuringud¹, rahvusvahelised suunised noorte õigusrikkujate kohtlemise kohta² kui ka teiste riikide praktika³. Seejuures tuleb jälgida, et kavandatavad muudatused ei tooks kaasa kuni 21-aastaste noorte turvatunde vähenemist ega seaks ohtu nende heaolu. Just sellest murest rääkisid noored õiguskantsleri nõunikele.

Palun vanglal anda teada, kas ja kuidas on vangla kavandatud muudatusi ellu viinud ning milliseid tulemusi on need muudatused andnud.

1.5. Muud muudatused

Väärrib kiitust, et Viru Vangla on võtnud kasutusele raadiotelefonid, mida võib kasutada enda kambris, teistest eemal. Varem asusid lauatelefonid ühisruumides või koridorides, mistõttu ei olnud inimestel võimalik oma lähedastega privaatset suhelda. Õiguskantsleri nõunikega vestelnud kinnipeetavad pidasid seda muudatust väga oluliseks.

Vangla püüab parandada osakondade elutingimusi ning on hakanud koridore ja ühisruume kaunistama seinamaalingutega. Nii kinnipeetavate kui ka vanglateenistujate hinnangul aitavad sellised muudatused luua pingevabamat õhkkonda.

Seoses vanglate raamatukogu ümberkorraldusega 2020. aasta alguses on raamatute valik jäänud palju väiksemaks. Selle üle kurtsid kinnipeetavad ja vahistatud [2021. aastal](#) ja ka tänavuse kontrollkäigu ajal. Vanglaametnikud selgitasid nõunikele, et vanglas on käimas raamatute inventuur ja lugemisvõimalusi püütakse avardada. Nimelt on vanglal lähitulevikus plaanis anda kinnipeetavatele ja vahistatutele võimalus laenutada teavikuid Jõhvi Keskraamatukogust.

See on kiiduväärt algatus. Erinevalt teistest tegevustest (nt sotsiaalprogrammid, huviringid), milles kõik soovijad osaleda ei saa ja mida mõne kinnipeetava puhul on hinnatud ka ebavajalikuks, võimaldab lugemine kõigil aega sisustada ja kirjanduse kaudu ennast ning ümbritsevat mõtestada. **Palun vanglal anda teada, kuidas on vangla kavandatud plaani teostamine läinud.**

Vangla on aktiivselt otsinud võimalusi, et mitmekesistada vanglas pakutavat kutseõpet ja koolitusi. Koostöös Ida-Virumaa Kutsehariduskeskuse ja Rakvere Ametikooliga pakutakse kinnipeetavatele 2024/2025. õppeaastaks näiteks ehitusviimistluse kursust; puidupingioperaatori kursust; töstukijuhi koolitust; veevärgilukksepa, keevitaja ja tööstuslike metalltoodete värvimise tasemeõpet ning

¹ Vt nt C. Lebel, C. Beaulieu, [Longitudinal Development of Human Brain Wiring Continues from Childhood into Adulthood](#). – Journal of Neuroscience, 31 (30), 2011, lk 10937–10947; D. Romera, V. F. Reynab, T. D. Satterthwaite, [Beyond stereotypes of adolescent risk taking: Placing the adolescent brain in developmental context](#). – Developmental Cognitive Neuroscience, 2017/27, lk 19–34.

² Vt nt Euroopa Parlamendi ja Nõukogu Direktiiv (EL) [2016/800](#), mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslike tagatise, p 50; [Resolutions on Criminal Responsibility of Minors in National and International Legal Order \(section I\)](#), XVIIth International Congress of Penal Law, Beijing 12.-19. september 2004.

³ Vt nt FRA, [Young adults in juvenile detention facilities](#), 2018; F. Dünkel, [Youth Justice in Germany](#), Oxford Handbooks Online, 2016, lk 29 ja 41; FRA, Criminal Detention in the EU – Conditions and Monitoring, [Country Report Spain](#), 2018, p 6; FRA, Criminal Detention in the EU – Conditions and Monitoring, [Country Report Belgium](#), 2021, p 6(b); National Offender Management Service for England and Wales, [Better Outcomes for Young Adult Men Evidence Based Commissioning Principles](#), 2015.

digipädevuste ja programmeerimise aluste kursusi. Õpe toimub gruppide täitumisel Haridus- ja Teadusministeeriumi rahalisel toel.

Vanglas vahetu sunni kasutamine on võrreldes [2021. aastal](#) kogutud andmetega märkimisväärselt vähenenud (näiteks ajavahemikul 05.09.2023–15.03.2024 oli selliseid juhtumeid 21, aga ajavahemikul 01.01.–20.10.2021 oli neid 298). See rõõmustav muutus annab põhjust järeldada, et vangla kasutab töös kinnipeetavatega varasemast enam dunaamilise julgeoleku elemente ning otsib vahetu sunni rakendamisele alternatiive.

Kontrollkäigule kaasatud tervishoiuekspert kiitis, et vangla on kõikide üksuste valvuriruumidesse hankinud AED elustamiseadmed (*automated external defibrillator*). Neid aparate kasutatakse siis, kui inimene kaotab teadvuse ja tema süda seiskub. Vanglaametnike sõnul on neid instrueeritud, kuidas AED aparate kasutada.

Kontrollkäigul osalenud eksperdi sõnul on tähtis, et ka vanglas olev patsient annaks tervishoiuteenuse osutamiseks teavitatud nõusoleku. See tähendab, et patsient võib tervishoiuteenusest ka keelduda. Kontrollkäigu ajal viibis meditsiiniosakonnas kinnipeetav, kes oli keeldunud talle näidustatud ravist. Vangla oli kinnipeetavalt võtnud korduvalt allkirju selle kohta, et ta loobub näidustatud teenusest. See näitab, et vangla austab patsiendi autonoomiat.

Kuigi vanglaametnikke endiselt napib ja mitmed töötajad peavad tihti tegema ületunde, kiideti toetavat ja kaasavat töökeskkonda. Ametnikud pidasid oluliseks, et üksuse ja vangla juhtkond küsib nende arvamust varasemast rohkem ja nad tunnevad, et nende seisukohti ka arvestatakse.

2. Korduvad soovitused

Mitmetele probleemidele, mida Viru Vanglas võis täheldada 2024. aastal tehtud kontrollkäigu ajal, juhtis õiguskantsler tähelepanu ka [2021. aastal](#) kontrollkäigu kokkuvõttes. Vanglale ja Justiitsministeeriumile on saadetud asjakohased soovitused. Soovituste aluseks olevaid põhjendusi uuesti kordamata palun võtta meetmeid järgmiste puuduste kõrvaldamiseks.

2.1. Üksikvangistus ja haavatavad inimesed

Vangla ei ole siiani muutnud voodi ja/või voodivarustuse kasutamise tava kartseris ning lugemisvalik on seal endiselt väga piiratud. Voodi ja/või voodivarustuse kasutamise keelamine päevasel ajal ja lugemisvõimaluste piiramine võib olla põhjendatud olukorras, kus inimene paigutatakse kartserisse selle pärast, et ta on lõhkunud oma voodit, voodivarustust või teavikuid. See võib olla õigustatud ka siis, kui vanglal on alust arvata, et kinnipeetav rikub kartseris viibides vangla vara (nt kartseris viibimise ajal lõhub voodit, voodivarustust või teavikuid).

Vanglal tuleb üksikvangistuses viibivatele inimestele pakkuda iga päev võimalust tähenduslikult suhelda ning tervishoiutöötajatel tuleb iga päev jälgida üksikvangistuses inimeste terviseseisundit. Kontrollkäigu ajal vangla neid nõudeid ei täitnud. Suur osa eraldatud lukustatud kambris ja videovalve all viibijatest olid psüühikahäirega inimesed, kelle suitsiidirisk oli hinnatud kõrgeks. Kuigi osa neist inimestest oli lukustatud kambrisse ja videovalve alla paigutatud meditsiiniosakonna otsusel, ei käinud meedikud nende inimeste terviseseisundit iga päev hindamas.

Vangla ei ole loonud psüühikahäiretega ega muul moel haavatavatele, ennast vigastavatele või suitsiidsetele inimestele sobivaid tingimusi. Sellises seisus inimesed eraldatakse jätkuvalt lukustatud kambrisse, millega kaasneb oht, et inimese vaimse tervise probleemid pigem süvenevad.

2.2. Jalutusboksid

Mitmed õiguskantsleri nõunikega vestelnud kinnipeetavad ja vahistatud avaldasid arvamust, et vangla jalutusboksid on tühjad ja kõledad betoonboksid, kus pole midagi teha ega näha. Seetõttu käivad nad jalutamas väga harva või ei tee seda üldse.

Vangla peaks otsima võimalusi, kuidas muuta ka jalutusboksid kutsuvamaks ja visuaalselt köitvamaks ja/või luua jalutusvõimalused õuealal, kus on inimesel võimalik mh suunata pilk kaugusesse ja kogeda värskes õhus viibimise eeliseid (nt looduslikke elemente, vt Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee (CPT) [2023. aasta soovitus Itaaliale](#), p 87; [CPT 2021. aasta soovitus Hispaaniale](#), p 71).

2.3. Kokkusaamised

Kuigi kokkusaamiste korralduses on vangla teinud märkimisväärseid muudatusi, on seni lahendamata pikaajaliste kokkusaamiste tasu küsimus (vangla sisekorraeskiri (VSKE) [§ 41¹](#)). Muud ühiskonda naasmist toetavad tegevused, nagu näiteks sotsiaalprogrammid, huviringid jms, on kinnipeetavale ja vahistatule tasuta. Mõnel juhul riik hoopis toetab kinnipeetavat: näiteks maksab talle keeleõppes osalemise eest tasu (Vabariigi Valitsuse määruse „[Kinnipeetavale õppimise eest tasu maksmise määrad ning tasu arvutamise ja maksmise kord](#)“ [§ 2](#)). Sellised kulud on igati põhjendatult jäetud riigi kanda.

Pikaajalisele kokkusaamisele kehtestatud tasu kokkusaamisi ei soodusta. Kokkusaamise eest võetav tasu teeb kohtumise õigusest privileegi, mida kehvemal järjel pered endale lubada ei saa või saavad seda teha harva. Iseäranis võib sellise tasu küsimine mõjutada lapse olukorda, kes ei saa selle tõttu regulaarselt ja vahetult suhelda oma vanglas viibiva vanemaga (vt lapse õiguste konventsiooni [art 9 p 3](#) ja perekonnaseaduse [§ 143 lg 1](#)).

Vangistuseseaduse muudatustega (jõustusid 1. aprillil 2024) anti kinnipeetavale võimalus kanda väljaspool vanglat enda riideid (VangS [§ 46 lg 1¹](#)). Eelnõu seletuskirjas on öeldud, et sellega soovitakse austada kinnipeetavate väärikust ning vältida nende häbimärgistamist.

Justiitsministeeriumi eelnõus toodud põhjenduste ja eesmärkidega oleks kooskõlas ka see, kui enda riideid saaksid kanda kinnipeetavad, kes kohtuvad vanglas oma lähedaste ja eelkõige lastega. Nii oleks võimalik laste silmis leevendada vangla ranget karistusasutuse muljet. Tavariideid kandva vanemaga kohtumine aitaks lapsel hoida alles ja mõnel juhul ka luua enda vanemast võimalikult meeldivat kujutluspilti. See annaks kinnipeetavale võimaluse tunda ennast ka vanglas olles lapsevanemana väärikalt, soodustaks seega kinnipeetava vanglavälist suhtlemist (VangS [§ 23](#)) ja toetaks inimese ühiskonnaellu naasmist (VangS [§ 6](#)).

Kokkusaamisteks tavariiete väljastamise korraldus ei erineks sellest, mida vanglad kasutaksid olukorras, kus inimene liigub vanglast välja. Võimalusi, kuidas oma riiete kandmist korraldada, on mitmeid: näiteks võib lubada kinnipeetaval hoida osa riideid kambris või hankida osakonda turvaline oma riiete hoidmise koht (nt hoiukapp). Eraldi kappe kasutatakse ka näiteks vanglariiete hoiustamiseks sel ajal, kui kinnipeetav kannab kartseririietust või tööriideid. Kinnipeetavad kasutavad nimelisi sahtleid ja karpe praegu näiteks toiduainete hoidmiseks osakonna külmkapis ja kööginurgas. Seega on vanglad ka praegu leidnud viise kinnipeetavate asjade hoiustamiseks osakondades. Sarnast lahendust võiks kasutada ka kinnipeetava oma riiete hoiustamiseks (mida kinnipeetav saaks kanda VangS [§ 46 lg 1¹](#) sätestatud juhtudel ja kokkusaamistel laste ning perega).

VangS [§ 24 lõike 4](#) ja [§ 25 lõike 3](#) muutmiselega kaotati kokkusaamiste automaatne keeld kartseris viibivatele kinnipeetavatele. Seejuures tuleb püüda jälgida, et ka praktikas ei langeks kartserikaristuse

täitmine ajale, mil kinnipeetav peaks saama kokku oma perega. Sellist olukorda on kirjeldatud näiteks 12.01.2024 käskkirjas nr 3-24/1-2/15. Käskkirjaga eraldati kinnipeetav lukustatud kambrisse (VangS [§ 69 lg 2 p 4](#)), kus ta pidi viibima kuni 31.01.2024 (käskkiri nr 3-24/1-2/31). Eraldamise põhjuseks oli kinnipeetava ägestumine ja väga negatiivne meelestatus. Seda tekitas kinnipeetavas aga teadmine, et kartserikaristus pööratakse täitmisele just sel päeval, kui kinnipeetaval oli planeeritud pikaajaline kokkusaamine perega. VangS [§ 65 lõike 1](#) järgi pööratakse üldjuhul distsiplinaarkaristus täitmisele kohe. *Üldjuhul* tähendab enamasti/valdavalt ehk mitte alati. Seega oli vanglal võimalik karistuse täitmisega oodata. Pikaajalise kokkusaamise soodne mõju kinnipeetava ühiskonda naasmisele kaalub üles ühepäevase viivituse kartserikaristuse täitmisel.

2.4. Ravimite jagamine

Valvuriruumides hoitakse käsimüügiravimeid (nt valuvaigisteid), mida valvurid saavad anda kinnipeetavatele ja vahistatutele vastavalt vajadusele. Kontrollkäigul tuvastasid õiguskantsleri nõunikud, et näiteks V7-V8 ja R5-R6 valvuriruumis oli mõni selline ravim aegunud. Vanglal tuleb hoolsamalt jälgida, et inimestele ei antaks aegunud ravimeid. Aegunud ravimid tuleb nõuetekohaselt hävitada.

Konfidentsiaalsuse põhimõtet tuleb vanglas järgida ka kinnipeetavatele ja vahistatutele ravimite jagamisel. CPT tegi selle kohta Eestile etteheiteid juba [2014. aastal](#) (p 82) ja viimati [2019. aastal](#) (p 60). CPT soovitas, et vanglas viibivatele inimestele jagaksid kõiki arsti määratud ravimeid tervishoiutöötajad.

3. Eakad

Kui üldjuhul peetakse vanemaealiseks 65-aastast inimest, siis vangla kontekstis on põhjust võtta erilise tähelepanu alla juba 55-aastased kinnipeetavad ja vahistatud.⁴ Seejuures tuleb rõhutada, et eakad kinnipeetavad ja vahistatud ei ole homogeenne grupp. Nende seas on erineva tausta ja huvide ning füüsilise seisundi ja vaimse võimekusega inimesi.⁵ Sellegipoolest võib just eakate seas olla rohkem neid, kellel on mitmel põhjusel keerulisem (võrreldes teiste kinnipeetavatega) vangistusega toime tulla.

Kontrollkäigu ajal oli Viru Vanglas ligi seitsekümmend 55-aastast ja vanemat inimest. Neist vanim oli 75-aastane.

Viru Vanglas ei ole vanemaealistele kinnipeetavatele eraldi osakonda, nad paigutatakse tavaosakondadesse. Ühest küljest tagatakse eakatele vangla eri vanuses inimestega koos elades normaalse eluga võimalikult sarnane keskkond. Sellega vähendatakse vanglas viibivate eakate sotsiaalset tõrjutust. On leitud, et vanemaealistel kinnipeetavatel on ka mõnevõrra rahustav mõju noorematele. Teisest küljest võivad tavaosakonnas viibivate eakate vajadused jääda tagaplaanile. Eakad kinnipeetavad võivad sagedamini sattuda kiusamise ohvriks. Kehvema tervise tõttu ei pruugi nad olla võimelised näiteks õue minema või spordisaalis käima. Eakad kinnipeetavad ei pruugi noorematega sammu pidada ning naeruvääristamise vältimiseks võivad nad loobuda ühistegevustest (nt huviringides osalemast).⁶

⁴ Vt nt UN Human Rights Council, [Older persons deprived of liberty - Report of the Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons, Claudia Mahler, A/HRC/51/27, 09.08.2022](#), lk 7; Euroopa Nõukogu statistika aruanne – [SPACE I 2022](#), kus on esitatud eraldi andmed vanglas viibivate 50-aastaste ja vanemate inimeste kohta.

⁵ Vt nt K. Saks, [Kognitiivne võimekus ja selle ealised muutused](#). – Sirp, 03.03.2017.

⁶ Vt nt UN Human Rights Council, [Older persons deprived of liberty - Report of the Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons, Claudia Mahler, A/HRC/51/27, 09.08.2022](#); Penal Reform International, APT, [Older persons in detention. A framework for preventive monitoring](#), 2021; ICRC, [Ageing and detention](#), 2018.

Õiguskantsleri nõunikega vestelnud eakad ei kurtnud, et nad tunnevad end nooremate poolt ohustatuna või kiusatuna. Samas rääkisid mitmed eakad, et neil on keeruline jagada kambris nooremate meestega ning nad sooviksid olla kambris üksi – nende sõnul vaikselt ja rahulikult. Eakad selgitasid, et nii on võimalik teist segamata näiteks keerata televiisor või raadio valjemaks. Seda sooviksid nad teha kuulmise languse tõttu. Mõni eakas tunnistas, et treppide tõttu on tal keeruline õues käia. Eakad mainisid, et sooviksid end rohkem liigutada, ent õues või spordisaalis toimuvates pallimängudes (nt jalgpall, korvpall jmt) osalemine ei ole neile jõukohane ja üldjuhul jäävad nad pealtvaatajaks.

Eakad rääkisid, et neil on üldjuhul läbitud [individuaalse täitmiskavaga](#) ette nähtud programmid. Õiguskantsleriga vestelnud eakad ei osalenud parasjagu huviringides. Paljud neist on vanuse tõttu töökohustusest vabastatud, kuigi sooviksid töötada. Mitu eakat kinnitas, et nad kohtuvad enda inspektor-kontaktisikuga väga harva ja neile on jäänud mulje, et nende vastu ei tunta huvi, sest nad on vanad ja vaiksed.

Suurima murena mainiti vanglas tahvelarvutite kasutuselevõttu. Paljud märkisid, et nad ei oska seda kasutada. Mõne eaka sõnul on tema inspektor-kontaktisik neid vahel sellega aidanud, kuid üksikud juhendamised ei aita teadmisi kinnistada. Mõni eakas sooviks kasutada kinnipeetavatele kohandatud statsionaarset arvutit, sest sealt näeb teksti paremini lugeda, ent valvurid väidetavalt ei luba seda. Valvurid selgitasid omakorda, et ilmselt on tegemist arusaamatusega, sest tavaarvutit on jätkuvalt võimalik kasutada. Nad on siiski püüdnud suunata inimesi rohkem tahvelarvutit kasutama.

ÜRO kinnipeetavate kohtlemise standard-miinumireeglite (Mandela reeglite) [artiklis 2](#) on öeldud, et kõige haavatavamaid kinnipeetavate rühmi tuleb kaitsta ja nende individuaalseid vajadusi arvestada. Vanusest ja terviseseisundist lähtudes tuleb haavatavaks ja erilist lähenemist vajavaks rühmaks pidada ka vanglas viibivaid vanemaealisi inimesi.

Selle rühma kinnipeetavate ja vahistatute kohtlemisele tuleks vanglal eraldi tähelepanu pöörata: luua neile sobiv füüsiline keskkond, võtta arvesse eakate meditsiinilisi vajadusi; tagada neile võimalus luua turvalisi suhteid ning säilitada kehaline aktiivsus ja vaimne võimekus. See võib tähendada näiteks võimalust oma vanuserühmaga treenida, sotsiaalprogrammides või huviringides osaleda.

Füüsiline aktiivsus on oluline, et eakas saaks igapäevaste tegevustega võimalikult kaua iseseisvalt hakkama. Oma vanuserühma inimestega eakohastes tegevustes osalemine tagab eelduslikult rahuliku õhkkonna ning võimaldab kogeda saavutusrõõmu ja seltskonnatunnet. See mõjub hästi ka inimese vaimsele tervisele. Nooremate kinnipeetavatega koos tegutsemine võib aga põhjustada eakate häbimärgistamist ja piinlikkustunnet, kui nad ei jõua noortega sammu pidada.

Vanglal on piisavalt vabu kambreid, kus vanemaealised saaksid viibida üksi ja magada alumisel naril. Ka võiks vangla kaaluda võimalust lubada eakatel kasutada kambris seljatoega toole ning liikumisraskustega inimestel kasutada lifti (nt õue minekuks). Arvestada tuleks ka muude ettevõtlus- ja infotehnoloogiaministri määruses nr 28 „[Puudega inimeste erivajadustest tulenevad nõuded ehitisele](#)“ sätestatud nõuetega juurdepääsu tagamise kohta. Puuetega inimestele teiste inimestega võrdsetel alustel juurdepääsu tagamine sh füüsilisele keskkonnale on ka üks peamisi [ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni](#) põhimõtteid (art 3 punkt (f), art 9 lg 1 punkt (a)). Õiguskantsler käsitles puuetega kinnipeetavate kinnipidamistingimuste teemat põhjalikult [2014. aastal](#) Justiitsministeeriumile saadetud soovituses.

Vanglal tuleks pöörata tähelepanu eakate digioskuste arendamisele: näiteks pakkuda uute seadmete ja programmide kasutamise koolitusi. Ametnikel tuleks arvestada oma igapäevatoos sellega, et eakatega suhtlemine võib nõuda aega, kannatlikkust ja vajadusel korduvat selgitamist. Samuti on oluline, et ametnikud oskaksid õigeaegselt märgata neurodegeneratiivsete haiguste (mis võivad põhjustada erinevaid dementsuse vorme) või vaimse tervise probleemide (nt depressiooni) tundemärke. Selleks tuleks vanglaametnikke vajaduse korral koolitada.

Vanglal tuleks arvestada eakate kinnipeetavate ja vahistatute vajadusi ning muuta nende kinnipidamistingimused vanemaelistele sobivamaks. See võib tähendada nii vangla füüsilise keskkonna kohandamist kui ka eakatele mõeldud tegevuste kavandamist ja nendega suhtlemist. Tähelepanu tuleb pöörata eakate digioskuste arendamisele.

4. Tugevdatud järelevalvega üksus

Kontrollkäigu ajal viibis tugevdatud järelevalvega (TJV) üksuses 35 kinnipeetavat. Nende inimeste kinnipidamine nõuab riskihinnangu kohaselt turvalisuse huvides eritingimusi. TJV üksuses on kaks kinnist sektsiooni, kus sekkumistegevused (nt sotsiaalprogrammid), hõive- ja vabaajategevus toimuvad kohapeal. See tähendab, et TJV kinnipeetavad ei liigu üldse või liiguvad sektsioonidest välja väga harva (nt meditsiiniosakonda).

Suur osa üksuse kinnipeetavatest on olnud selles üksuses aastaid, mitmed lausa Viru Vangla 2008. aasta avamisest alates. Õiguskantsleri nõunikega vestelnud inimesed leidsid, et TJV üksuse kinnipidamistingimused on väga piiravad ja päevad mööduvad justkui teises maailmas.

On hea, et üksuses töötavad ametnikud püüavad pakkuda kinnipeetavatele rohkem mõtestatud suhtlust ning paljud küsimused lahenevad ametnikega vesteldes. Ka püüab vangla avardada kinnipeetavate liikumisvõimalusi väljaspool üksust ning pakkuda neile inimestele rohkem tegevust üksuses.

Nii on näiteks TJV üksuse kinnipeetavad saanud teatud tingimustel käia spordiväljakul. Üks kinnipeetav kirjeldas, et tal oli esialgu keeruline avaral õuealal olla. Enne seda ei saanud ta aastaid õuealale ja seega ka pilku kaugusesse suunata. Seetõttu kipus uues keskkonnas algul pea ringi käima ja tasakaal kaduma. Veel on kinnipeetavad saanud mõnel korral osaleda väljaspool üksust jumalateenistusel ja võtta osa vanglaülesest viktoriinist. Üksusesse on lisatud uusi tegevusi: näiteks saavad kinnipeetavad tegeleda aianduse, keraamika, jooga ja remonditöödega. TJV üksuse kinnipeetavatele tegi muret, et neil on piiratud võimalused riigikeele- ja üldharidusõppes osalemiseks.

Vanglal tuleks jätkata pingutusi, et TJV üksuse kinnipeetavatel oleks rohkem hõive ja vabaajaja tegevusi, samuti võimalusi liikuda väljaspool üksust. Vanglal tuleks läbi mõelda, kuidas teha hariduse omandamine ja riigikeele õppimine TJV üksuse kinnipeetavatele paremini kättesaadavaks. Kui koolis käimine ja kontaktunnid ei ole turvariski tõttu võimalikud, võiks kaaluda võimalust osaleda tundides videokonverentsi kaudu. Kõigile TJV kinnipeetavatele võiks kasvõi aeg-ajalt anda võimaluse jalutada õuealal, mis võimaldab inimesel vaadata kaugusesse ja kogeda värskes õhus viibimise eeliseid (nt looduslikke elemente).

4.1. Riskide hindamine ja ümberpaigutamine („Täitmisplaani“ § 17 lg 2 p 3)

TJV üksuses viibivate inimestega vesteldes jäi kõlama lootusetuse tunne: nad ei usu, et neil on võimalik näiteks vangla tavaosakonda või avavanglasse pääseda. Õiguskantsler on saanud ka mitu TJV üksuse kinnipeetava pöördumist, milles inimene vaidlustab justiitsministri määruse „Täitmisplaani“ [§ 17 lõike 2 punkti 3](#) kooskõla Eesti Vabariigi põhiseadusega.

Kontrollkäigul kogutud andmed viitavad tõepoolest sellele, et TJV üksuse kinnipeetavaid paigutatakse ümber äärmiselt harva. Alates 2014. aastast kuni 2024. aastani on sellest üksusest välja liikunud vaid kolm inimest (2014. aastal, 2015. aastal ja 2019. aastal). Seevastu sel aastal oli vangla paigutanud tavaosakondadesse seitse inimest, sest leidis, et pole enam põhjust hoida neid tugevdatud järelevalve all. Niivõrd lühikese aja sees ja nii mitme kinnipeetava ümber paigutamine võib viidata sellele, et vangla läheneb TJV vajaduse hindamisele teistmoodi kui varem.

CPT on Eestile soovitanud, et tugevdatud järelevalve üksusesse paigutamise vajadus vaadataks iga üksuses viibija suhtes üle iga kolme kuu tagant. Ka peaksid TJV üksuse kinnipeetavad nii palju kui võimalik teadma nende tugevdatud järelevalve põhjustest. See annaks inimestele muu hulgas võimaluse selliste meetmete suhtes tõhusamaid vastuväiteid esitada (vt [CPT 2019. aasta soovitus Eestile](#), p 82). Ka Euroopa Inimõiguste Kohus on pidanud EIÕK [artikli 3](#) rikkumise tuvastamisel oluliseks, et inimese suhtes niivõrd range meetme kui seda on ohtlike kinnipeetavate suhtes erirežiimi kohaldamine põhjendatavalt ja asjakohaselt (vt nt EIK 05.10.2017 otsust asjas [Piechowicz vs. Poola](#), punktid 177-178).

Kuigi hiljutised TJV üksusest ümberpaigutamised võivad viidata muudatustele riskihinnangu ülevaatamise tavas, lubavad kontrollkäigul kogutud dokumendid oletada, et vangla hindab TJV vajadust siiski üldjuhul kord aastas (justiitsministri määruse „Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhend“ [§ 4 lg 3](#)).

Vangla peaks hindama inimeste tugevdatud järelevalve üksuses viibimise vajadust iga kolme kuu tagant.

Justiitsministri määruse „Täitmisplaan“ [§ 17 lg 2 punkt 3](#) välistab võimaluse, et avavanglasse paigutatakse kinnipeetav, kes riskihinnangu järgi vajab tugevdatud järelevalvet.

Riigil on üsna vabad käed otsustada, kuidas vanglakaristuse kandmist kujundada ning millisel juhul võib kinnipeetava kinnisest vanglast avavanglasse ümber paigutada. Riigikohus on kinnitanud, et kinnipeetaval ei ole subjektiivset õigust nõuda enda ümberpaigutamist avavanglasse (vt Riigikohtu 10.04.2019 lahend asjas [nr 3-18-111](#), p 18).

Riigikohus on selgitanud, et kinnipeetava õigus kanda karistust avavanglas ei tulene vahetult põhiseadusest. Vangistus on kuriteo toimepanemise eest kohtu mõistetav karistus, mis piirab vabaduspõhiõigust (põhiseaduse [§ 20](#)). Vangistuse kui vabaduse piiramise alused ja kord peavad olema sätestatud seadusega ning kinnipeetaval on õigus nõuda, et tema vangistuse täideviimisel lähtutaks seadusest. Kuivõrd Riigikogu on näinud ette võimaluse, et vangistus viiakse täide avavanglas, ning sätestanud selleks vajalikud normid, on kinnipeetaval õigus nõuda, et seadust järgitakse ka avavanglasse paigutamisel (vt Riigikohtu 06.11.2023 otsus [nr 5-23-35](#), p 28).

Avavanglasse paigutamine saab toimuda üksnes VangS [§ 20 lõikes 1](#) sätestatud aluste esinemisel. VangS [§ 20 lõike 1](#) sõnastus eeldab, et avavanglasse paigutatakse inimene sel juhul, kui vanglal on piisavalt alust arvata, et inimene ei pane toime uusi õigusrikkumisi. VangS [§ 20 lõige 3](#) volitab justiitsministrit kinnitama kinnisest vanglast avavanglasse ümberpaigutamise korra.

Justiitsminister tõdes oma 25.10.2013 kirjas (nr 10-2/13-8905) õiguskantslerile, et VangS [§ 20 lõikes 3](#) sisalduvas volitusnormis tuleb üheselt mõistetavalt kehtestada volituse eesmärk, sisu ja ulatus. Ühtlasi teatas ta, et vangistusseadust on kavas ses osas muuta. **Justiitsministeerium pole neid muudatusi seni ette valmistanud.**

Samas on Riigikohus osutanud, et kui regulatsioon ei ole täiuslik, ei tulene sellest veel iseenesest, et see on vastuolus põhiseadusega. Igasugune ebatäiuslikkus ei ole põhiseaduse vastane (vt Riigikohtu 21.05.2008 otsus [nr 3-4-1-3-07](#), p 50).

VangS [§ 20 lõikes 3](#) kasutatud termini *kord* tõlgendamisel on Riigikohus korduvalt leidnud, et see saab tähendada üksnes menetluslike ja tehniliste küsimuste reguleerimist (vt nt Riigikohtu 06.02.2023 otsus [nr 5-22-10/17](#), p 55). Riigikohus selgitas, et menetlus võib siiski hõlmata ka norme selle kohta, kuidas seaduses sätestatud sisulised tingimused välja selgitatakse. Seega tuleb VangS [§ 20 lõike 3](#) sõnastusest järeldada, et Riigikogu ei ole volitanud ministrit kehtestama avavanglasse paigutamise sisulisi tingimusi, vaid üksnes menetlust. Seejuures saab minister muu hulgas sätestada menetlusnorme

seaduses sätestatud avavanglasse paigutamise eelduse – uute kuritegude toimepanemise ohu – väljaselgitamiseks (vt Riigikohtu 06.03.2023 otsus [nr 5-23-35](#), p 41).

Niisiis tuleb asuda seisukohale, et kui saab luua piisava seose „Täitmisplaani“ [§ 17 lõike 2 punktis 3](#) osutatud tugevdatud järelevalve vajaduse ja uue õigusrikkumise toimepanemise riski adekvaatse hindamise vahel, siis ei ole Riigikogu tahtega vastuollu mindud ega põhiseaduse [§ 3 lõikes 1](#) ja [§ 94 lõikes 2](#) sätestatud eiratud.

VangS [§ 20 lõige 1](#) näeb ette, et enne inimese avavanglasse paigutamist peab vangla olema veendunud, et ta ei pane toime uusi õigusrikkumisi. Avavanglas on järelevalve kinnipeetavate igapäevaelu ja tegevuste üle väiksem kui kinnises vanglas. Kui riskide hindamine näitab, et kinnipeetavat on vaja kinnises vanglas tugevamalt valvata (s.t. ta ei saa viibida tavaosakonnas), siis seda vähem on vanglal alust arvata, et inimene käitub avavangla leebemates tingimustes õiguskuulekalt.

Niisiis võimaldab tugevdatud järelevalve vajaduse kohta antud hinnang otsustada, kas kinnipeetav võib toime panna uusi õigusrikkumisi. Sellise nõude sätestab ka VangS [§ 20 lõige 1](#). Seetõttu ei ületa „Täitmisplaani“ [§ 17 lg 2 punkt 3](#) VangS [§ 20 lõikes 1](#) ja [lõikes 3](#) antud volitust ega ole põhiseadusega vastuolus.

Riigikohus on rõhutanud, et kinnipeetaval on subjektiivne õigus nõuda, et vangla hindaks, kas ta vastab VangS [§ 20 lõikes 1](#) normis sätestatud tingimustele, ning kui need tingimused on täidetud, kaaluks tema avavanglasse ümberpaigutamist (vt Riigikohtu 10.04.2019 lahend asjas [nr 3-18-111](#), p 18). Järelikult tuleb ka TJV üksuses viibiva kinnipeetava avavanglasse ümberpaigutamise taotlust hinnata sisuliselt.

Kontrollkäigul kogutud dokumentidest oli näha, et TJV üksuses viibivate kinnipeetavate avavanglasse ümberpaigutamise taotlustele vastates viitas vangla üksnes kehtivale riskihinnangule ja „Täitmisplaani“ [§ 17 lg 2 punktile 3](#) (nt 03.08.2023 vastus nr 6-10/13417-2, 26.03.2024 vastus nr 6-10/24/2743-2, 24.01.2024 vastus nr 6-10/24/22264-2). Nende vastuste põhjal tekkis kahtlus, et vangla lahendab seesuguseid taotlusi formaalselt. Sellele võib kaudselt viidata ka juhtum, kui 03.08.2024 vastuses nr 6-10/13417-2 tugines vangla „Täitmisplaani“ [§ 17 lg 2 punktile 3](#) ja leidis, et tugevdatud järelevalve vajaduse tõttu pole kinnipeetaval võimalik avavanglas õiguskuulekalt hakkama saada. Ometi leidis vangla 06.02.2024 taotluses Viru Maakohtule, et seesama inimene on ühiskonnale piisavalt ohutu, ja toetas tema karistuse edasikandmist vabaduses (vt Viru Maakohtu 21.02.2024 otsus nr 1-15-6690).

Ei ole välistatud, et inimese kohta varem antud ohuhinnangut saab arvesse võtta ka avavanglasse paigutamise taotluse lahendamisel. Samas näitab Viru Vangla TJV hindamise tava, et seesuguseid hinnanguid viiakse läbi üldjuhul üks kord aastas (vrd CPT [soovitust](#) teha selliseid hinnanguid iga kolme kuu tagant). Seetõttu ei pruugi pikka aega tagasi antud hinnang olla avavanglasse paigutamise taotluse lahendamisel alati asjakohane ja adekvaatne.

Vanglal tuleks tagada, et avavanglasse paigutamise taotlused lahendataks sisuliselt.

5. Sisseostude tegemine

Vanglal lasub kohustus tagada, et kinnipeetaval ja vahistatul oleks võimalus teha sisseoste (VangS [§ 48](#)). Seda kohustust ei väära tõsiasi, et vanglas viibivale inimesele tagab suure osa eluväärseks elamiseks vajalikku vangla (nt toidu, ravimid, puuduse korral hügieenivahendid ja aluspesu jms). Riigikohus on seejuures osutanud, et vangla peab tagama kinnipeetavale tegeliku võimaluse teha sisseoste. See tähendab ka seda, et kaubale lisatav juurdehindlus ei tohi olla ülemäära suur, mis võib muuta sisseostude tegemise sisuliselt võimatuks (vt Riigikohtu otsus [nr 3-3-1-48-12](#), punktid 10-11). Seega peab vanglateenistus kindlustama, et ka kauba kättetoimetamise tasu ei oleks

ebaproportsionaalselt suur. Vastasel juhul ei ole vahistatutel ja kinnipeetavatel tegelikult võimalik sisseoste teha.

CPT on pidanud oluliseks, et vangla kaupluse kaubavalik vastaks muu hulgas vanglas viibivate inimeste rahalistele võimalustele ning et esmatarbekaubad oleksid selles kaupluses kättesaadavad ka neile, kes väljastpoolt vanglat toetust ei saa. CPT on toonitanud, et kinnipeetavatele töö eest makstav tasu peab julgustama neid töötama ning aitama neil rahastada oma elu vanglas (vt nt [CPT 30. üldraport](#), punktid 78-79; [CPT 2023. aasta soovitus Montenegrole](#), p 74; [CPT 2022. aasta soovitus Bulgaariale](#), p 46).

Seda CPT seisukohta on paslik laiendada ka vangla kaupluse ostutingimustele. On eluliselt usutav, et kui kaupluse hinnad (sh kättetoimetamise tasu) on liiga kõrged ja inimesed ei saa vanglas teenitud töötasu eest endale poest midagi lubada, on nad ka vähem motiveeritud vanglatöid tegema. See aga vähendab nende võimalusi iseseisvalt hakkama saada nii vanglas kui ka edaspidi. Samuti töötab see vastu vangistuse eesmärgile suunata inimene õiguskauulekat elu elama (VangS [§ 6](#)).

Vanglas iseseisvat hakkamasaamist pidas oluliseks ka justiitsminister õiguskantslerile saadetud kirjas (09.10.2012 kiri nr 11-3/7065), milles ta puudutas vanglates hügieenipakkide jagamise tava. Justiitsminister leidis toona, et „[k]innipeetavas ei tohi vanglas viibimise tõttu tekkida ja süveneda tunne, et ta ongi õigustatud saama riigilt kõike tasuta. Sellise põhjendamatu ootuse tekitamine ja lisahüvede kaudu soodustamine viib üha enam kinnipeetava võõrandumiseni ühiskonnast, mille tagajärjeks on riigist sõltuv isik, kes unustades ära oma kohustused oskab üksnes nõuda õigusi. Vanglast vabanemise järgselt puuduvad isikul garantiid ja hüved, mida ta on harjunud vanglas kasutama ja nõudma. Vanglas riigi kulul elama harjunud kinnipeetaval on suur oht muutuda üha enam sotsiaalselt võimetuks oma elu ja vahendeid korraldama ja planeerima. Tekitades vastutustundetult kinnipeetavates sõltuvust hüvedest ja võõrandumist vastutusest oma kohustuste eest, kaugeneb isik üha enam reaalsest elust“.

Õiguskantsleri nõunikega vestelnud kinnipeetavad ja vahistatud mõõnsid, et uues vangla kaupluses on kaupa rohkem ja see on mitmekesisem. E-poe süsteem on seadistatud nii, et selle kasutaja näeb enda vanglasisest konto seisu. Süsteem ei luba ületada ka kaupade kogust ja kaalu, mis on kindlaks määratud Viru Vangla kodukorra [punktis 16](#). Vanglateenistujad tõdesid, et e-poe kasutuselevõtt on oluliselt vähendanud nende koormust. Varem täideti ostutaotlusi käsitsi ning nii ostunimekirjade sisu kui ka inimeste vanglasisesel kontrol olev rahasumma tuli vanglateenistujatel eraldi üle kontrollida.

Paljud kinnipeetavad ja vahistatud kurtsid siiski õiguskantsleri nõunikele, et tellimustele lisanduva kättetoimetamise tasu tõttu ei ole sisseostude tegemine neile enam nii hästi kättesaadav, nagu see oli varem. Samasisulisi kaebusi on saadetud ka õiguskantslerile. Kurdeti veel, et e-poe hinnad on võrreldes tavakaupluste hindadega kõrged. Üksikuid kaubahindu võrreldes ei ole õiguskantsler seni tuvastanud, et need hinnad ületaksid VangS [§ 48 lõikes 1](#) ette antud piiri (vt nt õiguskantsleri vastus [nr 14-3/240989/2403699](#)).

Igale vangla e-poe tellimusele (sõltumata selle summast ja suuruselt) lisandub kättetoimetamise tasu 5,08 eurot. Selle tasu nõudmine paneb teistest kehvemasse olukorda need kinnipeetavad ja vahistatud, kelle töötasu on väike ja kes ei saa rahalist tuge ka väljastpoolt vanglat. Inimesed kurtsid, et neil tuleb näiteks lähedasele kirja saatmiseks 1,30 eurot maksva postmargi ostmisel maksta sama suur kättetoimetamise tasu nagu 237,90 eurot maksva televiisori ostmisel.

Mitmed kinnipeetavad tunnistasid, et nende motivatsioon vanglas tööd teha on vähenenud, sest saadud töötasust jääb heal juhul alles vaid niipalju, et nad saavad maksta kättetoimetamise tasu, kuid mitte teha sisseoste. Ka mitmed vanglaametnikud tõdesid, et kättetoimetamise tasu lisandumise tõttu teevad kinnipeetavad ja vahistatud oste senisest vähem. Ametnike sõnul on suurenenud ka näiteks vanglale

esitatavate hügieenipakkide taotluste arv, sest inimesed ei saa kättetoimetamise tasu tõttu enam poest ka kõige odavamalt šampooni (2,33 eurot) või hambapastat (2,09 eurot) osta.

Õiguskantsleri kogutud andmetel oli ajavahemikul 01.11.2023–01.03.2024 kinnises vanglas töötanud kinnipeetavate keskmine töötasu ligi 53 eurot kuus. Suurim saadud töötasu sel perioodil oli 211,84 eurot kuus ja kõige väiksem töötasu 0,06 eurot kuus. Kui eeldada, et kinnipeetava suhtes rakendusid VangS [§ 44 lõikes 2](#) sätestatud mahaarvamised täies mahus (s.o 70 protsendi ulatuses), jäi keskmist töötasu saavale kinnipeetavale ühes kuus kätte umbes 16 eurot. Neid kinnipeetavaid, kellele jäänuks täies ulatuses mahaarvamiste järel ühe kuu töötasust kätte 5 eurot ja vähem (s.t nende töötasu kuus oli umbes 15 eurot või vähem), oli vaadeldud perioodil 656 seast 262. See on ligi 40 protsenti.

2023. aasta novembris tehti Viru Vangla kaupluses sisseoste 770 korral ning keskmine ostusumma oli 54,55 eurot. 2024. aasta märtsis oli e-poes tehtud sisseostude arv 566 ning keskmine ostusumma oli 75 eurot (sh 5,08 eurot kättetoimetamise tasu). Seega tehti märtsis umbes 200 võrra vähem sisseoste, kuid keskmine ostusumma suurenes. Võib oletada, et korraga telliti rohkem kaupa, et vältida igakordset kättetoimetamise tasu maksmist. Ka on põhjust arvata, et väikeostud seejuures vähenesid ja sisseoste tegid need, kellel oli selleks piisavalt raha.

On selge, et need numbrid ei peegelda täielikult vanglas viibivate inimeste rahalist seisut ja ostuvõimet. Paljusid toetavad rahaliselt lähedased, ka ei rakendu kõigi puhul täies mahus VangS [§ 44 lõikes 2](#) sätestatud mahaarvamised. Mitmeid asju on võimalik kinnipeetavale ja vahistatule saata ka kirja ning pakiga (VangS [V§ 28¹](#) ja [§ 98](#)). Seda muidugi juhul, kui vanglas viibival inimesel on lähedasi, kes soovivad teda aidata ja kellel on selleks võimalused.

Arvestades õiguskantslerini jõudnud kinnipeetavate ja vahistatute, aga ka vanglaametnike tagasisidet, ei saa neist numbritest siiski mööda vaadata. On eluliselt usutav, et sisseostudele lisatava universaalse kättetoimetamise tasu maksmine ei ole paljudele kinnipeetavatele ja vahistatutele jõukohane. Ka tekitab küsimusi, kuidas kehtiv kättetoimetamise tasu kujunes ning kuidas kontrolliti selle vastavust VangS [§ 48 lg 1 lauses 3](#) sätestatud tingimusele – müüdava kauba hind ja kauba kättetoimetamise kulu võivad olla turuhinnast kuni 20 protsenti kõrgemad. Kui seejuures võrreldi vabaduses tegutsevate e-poodide transporditasusid, siis pole selge, mis asjaolusid arvestati.

Üldiselt on vabaduses viibival inimesel võimalik valida, kus, kuidas ja millal ta soovib e-poest tellitud kauba kätte saada. Ta võib poodi kaubale ise järele minna ja sellega vältida kättetoimetamise tasu maksmist. Kättetoimetamise tasu makstes saab kauba sageli kätte tellimuse tegemisega samal päeval või paari järgneva päeva jooksul. E-pood teevad tihti ka müügikampaaniaid või pakuvad mõnd kaupa tasuta tarnega. Niisiis on põhjust küsida, kas ei peaks käsitlema vangla kaupluses tehtud oste ühtse tellimusena, sest nende tarneaadress on sama. Või kas peaks kättetoimetamise tasu eest toimetama kauba kätte näiteks järgmisel päeval, mitte kaks korda kuus, nagu vanglas tehakse.

Palun Justiitsministeeriumil hinnata, kas universaalne kättetoimetamise tasu, mida vangla kaupluse pidaja igale tellimusele lisab, on proportsionaalne ega takista ülemäära ostude tegemist.

Vanglal tuleks koostöös Justiitsministeeriumiga kaaluda, kuidas vangla kaupluses sisseostude tegemine kinnipeetavatele ja vahistatutele taas kättesaadavamaks teha. Üks võimalus on üle vaadata, kas vanglas tehtava töö tasustamine on praegust olukorda arvestades asjakohane (VangS [§ 43](#)). Samuti tuleks mõelda, kas inimestel oleks võimalik osta teatud esmatarbekaupu (nt hügieenivahendid, kirjatarbed vms) vangla vahendusel ehk ilma kättetoimetamistasuta. Samuti võiks kaaluda, kas vangla saaks teatud tingimustel pakkuda motivatsioonimeetmena soodustust, näiteks võtta poetellimuse kättetoimetamise tasu enda kanda (nii nagu vangla laadib noorte telefonidele kõneaega).

6. Vahetu sunni rakendamine

Kontrollkäigul analüüsiti ka protokolle, mille Viru Vangla on koostanud ajavahemikul 15.09.2023–15.03.2024 ja mis puudutavad kinnipeetavate ja vahistatute suhtes füüsilise jõu, teenistusrelva, erivahendi või ohjeldusmeetme kasutamist ning õigusrikkuja tervises seisundi kontrollimist.

Õiguskantsler kogus viimati vahetu sunni kasutamise kohta andmeid 2021. aastal. Võrreldes selle ajaga on vahetu sunni kasutamist märkimisväärselt vähemaks jäänud (näiteks ajavahemikul 05.09.2023–15.03.2024 oli selliseid juhtumeid 21, ajavahemikul 01.01.–20.10.2021 aga 298 juhtumit). See kiiduväärt muutus annab põhjust järeldada, et vangla kasutab töös kinnipeetavate ja vahistatutega varasemast enam dünaamilise julgeoleku elemente ning otsib vahetu sunni rakendamise asemel inimeste mõjutamiseks teisi võimalusi. Kui aga vahetu sunni kasutamine on möödapääsmatu, tuleks see hoolikalt dokumenteerida.

Äärmiselt oluline on nõuetekohaselt talletada kõik vanglas viibiva inimese suhtes jõu, ohjeldusmeetmete, relvade ja erivahendite kasutamise olukorrad ning tervisekontrolli andmed. See on tähtis inimese väärkohtlemise ennetamise ja tõkestamise seisukohalt. Niisamuti on see oluline riigile, sest võimaldab tõrjuda süüdistusi väärkohtlemises.

Olukorrast ei ole paraku võimalik ülevaadet saada, kui protokollides ei ole detailselt kirjeldatud nii vahetu sunni kasutamist kui ka sellele eelnenud ja järgnenud sündmusi. 15.09.2023–15.03.2024 koostatud protokollides oli meetme kasutamise põhjendus väga napp: meetmeid põhjendati näiteks selgitustega „osutas vastupanu“ (24.11.2023 protokoll nr 3-23/1-1/144) ja „isik keeldus korraldustele allumast ning osutas füüsilist vastupanu“ (25.10.2023 protokoll nr 3-23/1-1/134). Viimasel juhul nähtub protokollist, et inimese suhtes kasutati füüsilist jõudu 40 minuti vältel, ent miks ja kuidas seda tehti, protokollist ei selgu.

Sellised puudused protokollides on üllatavad, sest [2021. aastal](#) tehtud kontrollkäigul analüüsitud vahetu sunni rakendamise protokollides neid puudusi ei olnud. Toonased protokollid andsid põhjaliku ülevaate vahetu sunni kasutamise asjaoludest ja neis oli kirjeldatud, mil viisil inimest füüsiliselt mõjutati ja/või ohjeldati.

Hoolikas dokumenteerimine võimaldab tuvastada vahetu sunni kasutamise tinginud olukorra, sellega seotud isikud ja vanglas viibivale inimesele kaasnenud tervisekahjustused. Hiljem saab protokollil põhjal tõhusalt kontrollida, kas meetme rakendamine oli põhjendatud. Riigikohus on leidnud, et kui ohjeldamise meetme rakendamise kirjelduse põhjal pole võimalik jälgida kaalutusõiguse teostamist, võib see tingida meetme õigusvastasuse. Samuti ei ole Riigikohus pidanud küllaldaseks, kui ohjeldusmeetme kasutamist põhjendatakse selgitusega „agressiivne“. Kohtu hinnangul ei taga see hilisemat meetme õiguspärasuse kontrolli (vt nt Riigikohtu 14.03.2012 otsus [nr 3-3-1-80-11](#), punktid 16–20).

Kogutud andmetest selgus veel, et ühel juhul oli jäänud protokollil märkimata inimese nimi, kelle suhtes füüsilist jõudu kasutati (vt 19.11.2023 protokoll nr 2-23/1-1/139). Kuigi kõigis 15.09.2023–15.03.2024 koostatud protokollides oli fikseeritud, et tervishoiutöötaja kontrollis inimese seisundit pärast vahetu sunni kasutamise lõppu, oli meedik jätnud mitmel juhul tervises seisundi kontrollimise protokollil koostamata. Seega ei saanud kontrollida, kas ja milliseid vigastusi inimene vahetu sunni kasutamise tagajärjel sai (nt protokollid nr 3-24/1-1/1, nr 3-23/1-1/144, nr 3-23/1-1/139, nr 3-23/1-1/143).

CPT on korduvalt ja erinevatele riikidele soovitanud lisaks vigastuste täpsele kirjeldusele kasutada ka kehamudelit ja et vigastustest tehtaks fotod. Fotod vigastustest tuleks lisada inimese meditsiinitoimikusse (vt nt [CPT 2021. aasta soovitus Hispaaniale](#), p 57; [CPT 2018. aasta soovitus Portugalile](#), p 64).

Vahetu sunni kasutamine tuleks alati üksikasjalikult dokumenteerida. Kehavigastuste fikseerimisel peaks kasutama ka kehamudelit ning vigastustest peaks tegema fotod.

7. Saatmised

7.1. Kodukülastused

Kontrollkäigul uurisid õiguskantsleri nõunikud, kuidas on korraldatud noorte kodukülastusele saatmine.

Kogutud andmetel pääses ajavahemikul 15.11.2023–15.03.2024 motivatsioonisüsteemi raames kodukülastusele üksteist noort. Kodukülastus on kõige suurem hüve, mille saamiseks peab noor vähemalt kolme kuu vältel õiguskäigust kasutama. Noor saab vanglateenistuse järelevalve all viibida vangla heakskiidetud kohas ja kohtuda lähedastega kuni viie tunni jooksul. Kohtumisel kannab noor oma riideid.

Analüüsitud saatmisplaanidest selgus, et kodukülastused möödusid vahejuhtumiteta. Noori saatis alati kaks saatmeeskonna liiget, kellel olid kaasas teenistusrelv, kuulivest, teleskoopnui, käeraud ja pipragaas. Kodus ei pidanud noored käeraudu kandma, küll aga kasutati käeraudu koos ohjeldusvööga kõigi üheteistkümne noore koju ja tagasi vanglasse saatmisel.

VangS [§ 70 lg 1 lause 1](#) annab vanglale võimaluse (mitte ei kohusta) rakendada kinnipeetava ja vahistatu saatmisel ohjeldusmeetmeid. Seega tuleb ohjeldusmeetme kohaldamine otsustada kaalutlusõiguse alusel (vt nt Riigikohtu 03.10.2013 otsus [nr 3-3-1-47-13](#), p 13). Riigikohus on osutanud, et saatmisel ohjeldusmeetmete kohaldamise, sh käe- ja jalaraudade kasutamise korral tuleb hinnata, kas inimene võib tahta põgeneda, tema eelnevat käitumist ning võimalikku käitumist saatmisel, üldist julgeolekuohtu lähtuvalt saatmise eripäradest, samuti kohaldatavate meetmete piisavust ohu vähendamiseks, tagamaks saadetavate ja saatjate julgeolek (vt Riigikohtu 23.05.2013 otsus [nr 3-3-1-19-13](#), p 21). Ka CPT rõhutas juba 2012. aastal, et otsus kasutada transportimisel ohjeldusmeetmeid, peab põhinema iga inimese kohta antud individuaalsel riskihinnangul (vt [CPT 2012. aasta soovitus Sloveeniale](#), p 73). Ohjeldusmeetme rakendamisel tuleb tuvastada ka selle hädavajalikkus ja meetme proportsionaalsus (vt Riigikohtu 14.03.2012 otsus [nr 3-3-1-80-11](#), p 16).

Analüüsitud saatmisplaanidel olid ohjeldusmeetme kasutamist põhjendatud trafaretse sõnastusega. See annab põhjust kahelda, kas vangla kaalub iga kord nõuetekohaselt ohjeldusmeetmete vajadust. Pigem viitavad kogutud andmed, et käeraudade kasutamine vahistatute ja kinnipeetavate saatmisel on kujunenud tavaks. Sellist praktikat kritiseeris EIÖK artikli 3 rikkumise tuvastanud Euroopa Inimõiguste Kohus ka 09.06.2020 asjas [Jeret vs. Eesti](#). EIK märkis, et viide abstraktsele ohule ei ole ohjeldusmeetmete kasutamisel piisav (p 66).

7.2. Haiglavalve

Kontrollkäigu raames hinnati veel, kuidas tagas vangla ravi vajanud kinnipeetavate ja vahistatute valve haiglas. Vangla edastatud juhtumite kirjeldustest selgus, et inimesi valvas haiglas peaaegu alati kaks täisvarustuses valvurit. Seejuures kasutati eranditult kõigil haiglaravil (sh statsionaarsel psühhiaatrilisel ravil) olnud patsientidel jala- ja käeraudu. Need eemaldati meditsiiniliste protseduuride ja hügieenitoimingute ajaks, samuti mõnel juhul selleks, et patsient saaks end rohkem liigutada. Ühe

patsiendi suhtes lõpetati ohjeldusmeetmete kasutamine alles siis, kui ta langes koomasse. Saatmisplaanidest ei nähtu, et valvurid oleksid eemaldanud ruumist arstliku läbivaatuse või meditsiiniliste protseduuride ajaks.

Ka haiglaravil olnud inimeste saatmisplaanidest ei selgunud kaalutlusi, miks otsustati nende suhtes ohjeldusmeetmeid kasutada. Analüüsitud juhtumitest paistis eriti silma raskelt haige inimese kohtlemine. Näiteks 13.02.2024 saatmisplaanis on kirjas: „Kinnipeetav ohjeldatud vasakust jalast jalarauaga voodi külge. Rauad eemaldatud vahetuse vastuvõtmisel korraks ning seejärel paigaldatud tagasi. Kinnipeetav ei olnud teadvusel.“ Sama patsiendi kohta märgiti 28.02.2024 saatmisplaanis: „[...] Ohjeldusmeetmeid ei kasutatud, kinnipeetav pidevalt voodis lamavas asendis. Ise ei käi, söömisel joomisel vajas abi, wc ise ei käi, vajab medõe abi.“ Järgmine saatemeeskond märkis jällegi 29.02.2024 saatmisplaanis: „[...] Vahetuse vastu võtmisel kinnipeetav ei olnud voodi külge fikseeritud. Kinnipeetav fikseeritud paremast jalast voodi külge käe- ja jalarauadega [...].“

Niivõrd raskes seisus inimese suhtes selliste ohjeldusmeetmete kasutamine on ebavajalik ja ülemäärane ning alandab inimese väärikust.

Euroopa Inimõiguste Kohus sedastas asjas [Jeret vs. Eesti](#), et kuigi vastab tõele, et kinnipeetavaid avalikes haiglates ravides peab riik tagama ka meditsiinipersonali ja teiste patsientide ohutuse, ei tohi unustada, et julgeolekumeetmete, näiteks käeraudade kasutamine peab põhinema individuaalsel riskihinnangul, võttes arvesse kõiki olulisi asjaolusid. Selles asjas leidis EIK, et kaks vanglaametnikku püsisid kogu aeg kaebaja vahetus läheduses ja miski ei viidanud sellele, et nad ei oleks vajaduse korral saanud piisavalt kiiresti sekkuda (p 68).

Ka CPT on korduvalt öelnud, et vahistatu ja kinnipeetava väljaviimisel on süstemaatiline ohjeldusmeetmete kasutamine vastuvõetamatu ning et ohjeldusmeetmete kasutamine kinnipeetava ja vahistatu haiglasse transportimisel või meditsiiniliste protseduuride ajal peab olema erandlik ja põhinema individuaalsel riskihinnangul. Niisamuti on CPT taerinud vanglaametnike meditsiinilise läbivaatuse ja protseduuride juures viibimist (vt nt viimati [CPT 2023. aasta soovitus Portugalile](#), p 124; [CPT 2023. aasta soovitus Hollandile](#), pp 147 ja 384). Viimast küsimust on analüüsinud ka õiguskantsler [2016. aasta soovitus Viru Vanglale](#).

Käe- ja jalarauadega ohjeldati ka patsiente, kes viibisid statsionaarsel psühhiaatrilisel ravil Ahtme Haiglas. Psühhiaatriapatsientide käeraudadega ohjeldamine ei ole kooskõlas psühhiaatrilise abi osutamise nõuete ja põhimõtetega ning on äärmiselt muret tekitav ja taunitud praktika. CPT on korduvalt pidanud vastuvõetamatuks seda, et psühhiaatriapatsientide (sh kohtupsühhiaatriaekspertiisile allutatud isiku) suhtes kasutatakse käeraudu nii nende ohjeldamisel kui ka transportimisel (vt nt [CPT 2020. aastal antud soovitused Moldovale](#), p 137; [CPT 2019. aastal antud soovitused Kreekale](#), p 56).

Arstid ja teised tervishoiutöötajad puutuvad psühhiaatrilise abi osutamisel paratamatult kokku patsientide ohtliku käitumisega. Mõnes haigla osakonnas viibivadki ravil vaid ohtliku käitumisega patsiendid (nt Viljandi Haigla psühhiaatriakliiniku sundraviosakond). Haigla meeskonnad saavad psühhiaatriapatsiendi agressiivse või ennast kahjustava tegevusega hakkama käeraudu kasutamata ning üldjuhul ise – väljastpoolt lisajõudude (nt politsei) kutsumise vajadust tuleb ette harva.

Seega on äärmiselt küsitav, miks oli vaja suurte psühhiaatriliste probleemidega ja sellest tulenevalt haavatavate inimeste suhtes kasutada vaatamata kahe täisvarustuses saatja pidevale juuresviibimisele veel käe- ja jalaraudu (nii patsientide haiglasse viimisel kui ka haiglas viibimise ajal).

CPT soovitas juba 2014. aastal, et Viru Vangla otsiks julgeoleku tagamiseks meditsiinilise konfidentsiaalsuse põhimõttega kooskõlas olevaid alternatiivseid lahendusi. Tervishoiutöötaja ja patsiendi kohtumine peab alati toimuma väljaspool valvurite kuuldekaugust. Kui tervishoiutöötaja

seada sõnaselgelt ei nõua, siis võiks patsiendi vastuvõtt toimuda ka väljaspool valvurite vaatevälja (vt [CPT 2014. aasta antud soovitus Eestile](#), p 86).

Vanglal tuleks muuta kinnipeetavate ja vahistatute saatmisel ohjeldusmeetmete kasutamise ja dokumenteerimise tava. Ohjeldusmeetmete kasutamine peab põhinema konkreetse inimese individuaalsel riskihinnangul. Saatmisplaanidest peavad selguma ohjeldusmeetmete kasutamise põhjendused, mis on seostatud kindlat inimest iseloomustavate asjaoludega. Saatedokumentidest peab nähtuma ka see, kas ja millistel põhjustel viibis saatemeeskond tervishoiutöötaja vastuvõtu või meditsiiniliste protseduuride juures.

8. Tervishoid

Alates [01. juulist 2024](#) korraldab vanglatervishoidu Tervisekassa koos lepingupartneritega. Viru Vanglas osutab tervishoiuteenust SA Ida-Viru Keskhaigla, mille koosseisu kuulub vanglameditsiini teenistus.

Alljärgnevad tähelepanekud on tehtud 14.-15.03.2024 toimunud kontrollkäigul ja selle järel kogutud info pinnalt. Seetõttu ei ole kirjeldatud puudused etteheidetavad SA Ida-Viru Keskhaiglale. Samas võib allolev info olla haiglale oluline edaspidises töös vanglas viibivate inimestega.

8.1. Inventar ja ravimid

Kontrollkäigul osalenud tervishoiueksperti hinnangul olid Viru Vangla meditsiinosakonna vastuvõturuumid kenad ja tänapäevased ning vajaliku varustusega. Protseduuride toas olid olemas erakorralisteks olukordadeks mõeldud töökorras EKG aparaat, kardiomonitor, defibrillaator, aspiraator ning elustamiskohver vajalike ravimite ja hingamistee tagamise vahenditega.

Osakonnas olid röntgeni- ja ultraheliaparaat, mis võimaldavad teha vajalikke uuringuid. Röntgeniruumi seisukord ja seadmed oli ajakohased. Ruumides olid töötajate jaoks röntgenikiirguse kaitseks kaitsepõlled. Osakonnas oli hambaarstikabinet ning ruum, kus saab puhastada meditsiinilisi instrumente. Vangla tervishoiutöötajad avaldasid ekspertidele, et nad sooviksid, et osakonnas oleks ka CRP ja hemogrammi analüsaator.

Ekspert tuvastas, et ravimite valik oli vanglas kontrollkäigu ajal väga lai ja ravimine varu oli piisav. Osakonnas oli olemas abivahendite varu (nt kargud ning ratastoolid liikumisraskustega kinnipeetavate liikumise hõlbustamiseks).

Meditsiinosakonna palatid olid heas seisukorras. Ekspert märkis tunnustavalt, et kontrollkäigu ajal osakonnas viibivale voodihaigele patsiendile oli antud kutsunginupp.

8.2. Tervishoiuteenuste kättesaadavus ja kvaliteet

Kontrollkäigu ajal oli vangla meditsiinosakonnas hulk vabu töökohti. Sestap ei olnud eksperti hinnangul kinnipeetavatele ja vahistatutele vajalik abi (sh vaimse tervise teenused) nii kättesaadav, kui see peaks olema (nt kinnipeetavate pöördumistele vastamine, vastuvõtu ooteajad, korduvate konsultatsioonide sagedus). Seda kinnitasid ka vangla edastatud andmed, mille järgi tuli vanglas oodata perearsti vastuvõtule saamist keskmiselt neli nädalat. Hambaarsti vastuvõtu ooteaeg võis olla kuni kuus kuud. Psühhiaatri vastuvõtule oli veelgi keerulisem saada, sest vanglas oli kontrollkäigu ajal vaid üks psühhiaater, kes võttis patsiente vastu ühel päeval kuus (8h). Vaimse tervise õdesid vanglas ei olnud.

Meditsiinilise abi kättesaadavust oli vangla püüdnud parandada nii, et igale üksusele oli määratud oma meditsiiniõde, kes tegi üksuses vastuvõtte kord nädalas. Sõltuvalt üksusest võis ühe õe hoole all olla ka kuni 185 inimest, seda oli eksperdi hinnangul liiga palju. Õed vaatasid läbi ja lahendasid ka meditsiinosakonnale saadetud kinnipeetavate ja vahistatute pöördumisi.

Ekspert märkis, et kui esmatasandi arstiabi ei ole kättesaadav, kannatab ka teenuse kvaliteet, sest näiteks krooniliste haiguste ravi võib vajada pidevat arsti tähelepanu. Tervishoiuteenuse kvaliteet võib eksperdi hinnangul kannatada ka seetõttu, et õde pidi lahendama suurema osa probleemidest ise.

Eksperti hinnangul oli kahetsusväärne, et meditsiinosakond ei olnud teadvustanud üksikvangistusega kaasneda võivaid kahjulike mõjusid inimese tervisele ega olnud seda arvestades kolme aasta jooksul enda töös midagi muutnud (vt [2021. aastal tehtud](#) kontrollkäigu kokkuvõtte p 2.1). Kuna üksikvangistuses olemine ohustab eeskätt inimese psüühikat, on soovitatav, et neid inimesi vaataks regulaarselt läbi ka vaimse tervise õe teadmiste ja oskustega spetsialist.

Vanglas viibiv inimene peab saama vajalikku arstiabi piisavalt kiiresti, et tema tervislik seisund oluliselt ei halveneks. Erilise tähelepanu alla tuleks võtta vaimse tervise teenuste tagamine. Tervishoiutöötaja peaks iga päev külastama üksikvangistuses viibivaid inimesi ning hindama nende seisundit.

8.3. Ravimite manustamine

Kontrollkäigu ajal selgitasid vangla tervishoiutöötajad eksperdile, et kui kinnipeetavat või vahistatut ei saanud abistada vanglas, siis tehti koostööd Ida-Viru Keskhaiglaga. Erakorralist ja vältimatut abi osutas kiirabi ning kinnipeetavad saadeti vajadusel Ida-Viru Keskhaiglasse. Kui tegemist oli alkoholi võõrutusseisundiga (deliiriumiga), siis suunati inimene kas Tartu Vangla psühhiaatriaosakonda või Ahtme Haiglasse. Samas tõdeti, et Ahtme Haiglaga ei ole koostöö hästi sujunud ja sageli ei võtnud Tartu Vangla neid patsiente vastu seetõttu, et nädalavahetusel ei olnud seal psühhiaatrit. Ekspert juhtis seejuures tähelepanu, et deliiriumi ravi ei ole ainult psühhiaatri pädevuses, vaid sellega tegeldakse ka muudes haigla osakondades.

Lisaks märkisid vangla tervishoiutöötajad, et meditsiiniõed andsid deliiriumi korral ise patsiendile diasepaami ja vahel konsulteerisid ka psühhiaatriga. Selgitati veel, et kui koostöö teiste raviasutustega ei sujunud, siis valveõel ei pruukinud jääda muud võimalust, kui anda patsiendile ravimit ise. Seda olukorda ei lahendaks ka kiirabi, sest kiirabi meeskonnas on sageli samasuguste volitustega õed.

Diasepaam on psühhotroopne ravim, mille määrab arst. Kui arst ei ole seda patsiendile määranud, ei tohiks õde seda talle anda. Kuna alkohoolne deliirium võib viia patsiendi seisundi kiire halvenemiseni (võivad tekkida krampid, inimene võib muutuda ohtlikuks nii endale kui ka teistele), on äärmiselt oluline kiirelt sümptomeid leevendada. Seega võib mõista, et võib olla olukordi, kui on vaja seda ravimit patsiendile manustada. Siiski tuleks alati selleks arstilt luba küsida ja ravimi manustamine dokumenteerida.

8.4. Esmane tervisekontroll

Tervishoiuekspert leidis, et vaimse tervise spetsialist tuleks kaasata ka tervisekontrolli, mis tehakse kinnipeetavale ja vahistatule vanglasse saabumisel. Eksperti hinnangul võiks võtta lisaks kasutusele vaimse tervise küsimustikud, mida inimene saab täita ise või vajaduse korral meditsiinitöötaja abiga (nt [EEK-2](#), www.peaasi.ee). Nii on võimalik varakult märgata esimesi psüühikahäire tunnuseid, häire süvenemise ohtu või enesevigastamise ohtu. Ekspert märkis, et pelgalt suitsiidiriski hindamine ei pruugi kajastada muid vaimse tervise probleeme. Näiteks ei kaasne raske depressiooniga alati suitsiidset käitumist ega enesevigastamise mõtteid, aga sellegipoolest vajab inimene abi.

Kontrollkäigul selgus, et kinnipeetav või vahistatu isoleeriti teistest, kui ta keeldus kopsuröntgenist või HIV, B- või C-hepatiidi analüüsist. Arvestades seda, et HIV ning B- ja C-hepatiit on vere ja sugulisel teel levivad haigused, ei ole eksperdi arvates inimese isoleerimine nakkuse vältimiseks vajalik ega ka meditsiiniliselt põhjendatud. Eelkõige peaks inimest teavitama haiguse leviku viisidest ja sellest, kuidas haiguse edasist levikut piirata. Eksperdi hinnangul ei pruugi olla meditsiiniliselt põhjendatud nõuda kopsude röntgenuuringu tegemist olukorras, kus inimesele on hiljuti vabaduses röntgenuuring tehtud ja tal puuduvad kaebused.

Tervishoiutöötajad tõdesid kontrollkäigul, et esmase tervisekontrolli käigus kirjeldavad nad inimese nahakahjustusi ja vigastusi, kuid ei pildista neid. Eksperdi hinnangul tuleks kahjustustest ja vigastustest lisada tervisekaardi juurde ka fotod. Nii saab tagantjärele kõige täpsemini hinnata ning tõendada vigastuste olemasolu või nende puudumist. CPT on mitmele riigile soovitanud, et lisaks vigastuste täpsele kirjeldusele tuleks tervisekontrolli tehes kasutada ka kehamudelit ja fotografeerimist. Fotod vigastustest tuleks lisada inimese meditsiinitoimikusse (vt nt [CPT 2021. aasta soovitus Hispaaniale](#), p 57; [CPT 2018. aasta soovitus](#) Portugalile, p 64).

Tervisekontrolli, mis tehakse kinnipeetavale ja vahistatule vanglasse saabumisel, on oluline kaasata ka vaimse tervise spetsialist. Soovitav on kasutusele võtta vaimse tervise küsimustikud. Inimese isoleerimine selle tõttu, et ta keeldub teatud uuringutest, peab olema meditsiiniliselt põhjendatud. Kehavigastuste fikseerimisel tuleks kasutada ka kehamudelit ning vigastustest peaks fotod tegema.

8.5. Konfidentsiaalsus

Vestlustest meditsiinitöötajatega ja kinnipeetavatega selgus, et meedikud võtsid sageli patsiente vastu valvuri juuresolekul. Eksperdi hinnangul on selline olukord arsti ja patsiendi suhte seisukohast taunitav. Vastuvõtu korraldamine sellisel viisil ei ole kooskõlas kinnipeetava kui patsiendi privaatsuse austamise ja konfidentsiaalsuse põhimõtetega. Õiguskantsler on korduvalt sellele vanglate tähelepanu juhtinud (vt nt seisukohta [nr 7-4/151058/1602270](#) ja viimati seisukohta [nr 7-7/230147/2303420](#)).

CPT soovitas juba 2014. aastal, et Viru Vangla peaks julgeoleku tagamiseks otsima lahendusi, mis tagavad meditsiinilisel läbivaatusel patsiendile konfidentsiaalsuse. Tervishoiutöötaja ja patsiendi kohtumine peab alati toimuma väljaspool valvurite kuuldekaugust. Kui tervishoiutöötaja seda ei nõua, siis võiks vastuvõtt toimuda ka väljaspool valvurite vaatevälja (vt [CPT 2014. aasta soovitus Eestile](#), p 86).

Meditsiinitöötajatel tuleks ka vanglas hea seista arsti ja patsiendi usaldussuhte eest ning järgida tervishoiuteenuseid osutades privaatsuse ja konfidentsiaalsuse põhimõtteid.

8.6. Vaktsineerimine

Eksperdi arvates peaks ka vanglas viibivatel inimestel olema võimalus lasta endale teha kõik riiklikusse immuniseerimiskavasse kuuluvad vaktsineerimised. Kaaluda võiks ka riiklikku kavasse mittekuuluvate vaktsiinide manustamist. Näitena tõi ekspert puukentsefaliidivastase vaktsiini, mida manustatakse kindla ajavahemiku tagant. Siinkohal on oluline, et vaktsineeritu ei kaotaks vanglas viibimise ajal varasema vaktsineerimise toimet ja ei peaks vabanemisel alustama uuesti vaktsineerimist. Lüljalgsetega levivaid haigusi võib saada ka karistuse kandmise ajal – näiteks vangla õuealalt, väljaspool vanglat viibides jne.

Vanglas viibival inimesel võiks olla võimalik teha kõik riiklikku immuniseerimiskavasse kuuluvad vaksineerimised. Kaaluda võiks ka riiklikku kavasse mittekuuluvate vaksineerimiste võimaldamist.

Palun Viru Vanglalt, Justiitsministeeriumilt ja SA Ida-Viru Keskhaigla juhatuse esimehelt tagasisidet soovitustele ja tähelepanekutele 2. detsembriks 2024.

Lugupidamisega

/allkirjastatud digitaalselt/

Ülle Madise

Koopia: Tallinna Vangla, Tartu Vangla, Tervisekassa, Sotsiaalministeerium.